

K filozofickým otázkam biológie vôbec a genetiky zvlášť napísali marxistickí filozofi aj biológovia nespočetné množstvo statí. Ich stanoviská sa v nejednej otázke zhodovali, no v mnohých aj rozchádzali, dokonca principiálne. Rozchádzali sa do takej miery, že vedci hlásiaci sa k marxistickej ideológii sa vzájomne obviňovali z idealizmu. Nechceme v tomto príspevku dať nejakú rekapituláciu stanovísk ani robiť súvahu výsledkov sporov. Skôr chceme sledovať vznik a vývoj konfliktu v sovietskej biológii v širšom kontexte, poukázať na zložitosť situácie, v akej sa filozofia nachádzala, aké vnútorné a mimofilozofické faktory determinovali jej zásah do sporov, aké tendencie vo vývine biológie a filozofického myslenia nadobúdali pod vplyvom tohto zásahu prevahu a ako sa to napokon prejavilo v povahe, postavení a spoločenskom dosahu samej filozofie.

Diskusia o filozofických otázkach biológie neboli v Sovietskom sväze nijakou zvláštnosťou. Dokonca ani pred revolúciou nie. Keď uvážime, koľko vynikajúcich teoretikov mala biológia v Rusku,¹ nie je to vôbec prekvapujúce. Teoretické myslenie bezprostrednejšie naráža na svetonázorové problémy než empirický výskum. Šťastím teoretikov-špecialistov bolo, že sa mohli oprieť o solídnu materialistickú tradíciu v ruskej filozofii. V teoretickej biológii mal materializmus nesporne silnejšie pozície než idealizmus. Preto aj porevolučná orientácia na dialektický materializmus nachádzala u väčšiny vedcov priaznivú ozvenu.

Ak sme si teda privykli spory v genetike, a najmä o filozofických otázkach genetiky chápať ako niečo výlučné, zvláštne, tak nie preto, že by vedecké spory vôbec boli v sovietskej biológii nejakou zvláštnosťou, ani nie pre ich mimoriadne závažný svetonázorový, teoretický aj praktický dosah, ale skôr pre spôsob, akým sa tieto spory viedli, ako sa filozofické otázky biológie nastoľovali, akými argumentmi sa podopierali často celkom protikladné, ale k marxizmu sa hlásiace stanoviská. A práve tento spôsob stavania a riešenia otázok, tento spôsob dokazovania, argumentácie nie je ani vývojovou výslednicou odborno-biologického teoretického myslenia, ani výslednicou vnútorného vývoja filozofie, ale bol vyvolaný v prevažnej miere podnetmi a faktormi z mimofilozofickej a mimobiologickej (mimovedeckej) oblasti, predovšetkým z oblasti ideológie a politiky. Je všeobecne známe, že počas sporov a najmä po augustovom zasadnutí Všesväzovej akadémie poľnohospodárskych vied r. 1948 politické miesta schválili celý rad administratívno-organizačných opatrení, ktorými sa likvidovali viaceré vedeckovýskumné ústavy, uprednostňovali sa biológovia určitej špecializácie, zatiaľ čo iní nemali možnosť sa uplatniť, rušili sa jedny učebnice a učebné osnovy a schvalovali sa iné a pod.

Nejde v tejto súvislosti o celkový efekt týchto opatrení, ale o to, že argumenty, ktorými sa zdôvodňovali, boli temer výlučne *filozofickej* povahy. A tak hoci určité

¹ Spomenieme aspoň svetoznámych darvinistov: bratov Kovalevských, K. A. Timiriazeva, neurofyziológov Sečenova, Pavlova, Vvedenského.

anomálie v riešení filozofických otázok genetiky boli zapríčinené hlavne mimo-filozofickými vplyvmi, jednako filozofia mala v týchto sporoch a diskusiách rozhodujúcu úlohu, lebo fakticky ona dodávala hlavné argumenty tak proti modernej genetike a na potlačenie jej rozvoja, ako aj na podporu tzv. mičurinskej biológie.

Akademik V. N. Sukačev takto hodnotil podiel filozofie na zaostávaní biologickej vedy v Sovietskom sväze: „Treba ľutovať, že naši filozofi, málo orientovaní v biológii a nekriticky prijímajúci uvedené názory² protirečiacie čo do podstaty dialektickému materializmu, vystupovali v článkoch a knihách, vydávaných našou Akadémiou, ako aj v prednáškach a besedách na ich obhajobu, šírili tieto názory, ktoré sovietsku vedu diskreditovali a škodili jej“³.

Že filozofia zlyhala pri riešení filozofických otázok biológie (a nie iba genetiky), je neodškriepiteľný fakt. Na tom nič nemení skutočnosť, že sporadicky sa objavovali vystúpenia, ktoré bojzливо a niekedy aj smelo sa odvážili nesúhlasiť s oficiálne šírenými a podporovanými názormi a ktoré naznačovali správny smer pre riešenie prediskutovaných otázok. Isteže v prvom i druhom prípade nie bezvýznamný podiel na tejto bilancii majú rozličné subjektívne momenty, ako je prispôsobivosť, karierizmus a snáď aj nízka úroveň filozofického vzdelania. Treba však podčiarknuť, že nie tieto momenty urobili z filozofie arbitra v biologických sporoch. Táto úloha vyplynula skôr z určitého objektívneho postavenia filozofie v systéme foriem spoločenského vedomia.

Vzhľadom na povahu filozofických zovšeobecnení zaujíma filozofia vo vzťahu k ideologicko-politickej sfére a vo vzťahu k sfére špeciálnych vied určité sprostredkujúce postavenie, predstavuje špecifický spojovací článok medzi oboma týmito oblasťami. Ideologické a politické direktívy, zamerané na špeciálne vedy a naopak; teoretické a organizačné otázky špeciálnych vied, týkajúce sa ideologicko-politickej sféry, vždy sa prelamujú cez filozofické poznanie, kde sa politické požiadavky zladujú s kritériami vedeckosti. Filozofia nie je obyčajným sprostredkovateľom, pasívnou či automaticky fungujúcou tranzitnou stanicou, ale tvorivo spracúva a prepracúva výsledky a požiadavky jednej i druhej oblasti, vedecky, filozoficky ich osvetľuje a zdôvodňuje, a tým vlastne nepriamo odporúča, alebo neodporúča.

Práve spory v sovietskej biológii potvrdili jednak nevyhnutnosť tejto sprostredkovacej funkcie filozofie, jednak veľký význam jej záverov pre jednu i druhú stranu i pre samu filozofiu. Súčasne treba poznamenať, že nevyhnutnosť sprostredkovania nie je vždy očividná a výrazne vystupuje do popredia občasne v prípadoch zvýšeného ideologického a politického záujmu o úspechy, či neúspechy tej-ktorej vedy.

V doznievajúcich diskusiách o filozofických otázkach biológie dva momenty pôsobili v smere zdôrazňovania, ba priamo dožadovania sa takej funkcie od filozofie. Bola to predovšetkým skutočnosť, že T. D. Lysenko a jeho stúpenci

² Ide o názory T. D. Lysenka týkajúce sa tzv. adekvátnej prispôsobivosti organizmov, o jeho novú teóriu vzniku druhov a iné nedokázané teoretické koncepcie — E. F.

³ Vestník AN SSSR. (1965), č. 3.

obhajovali právo na monopolné postavenie svojich názorov na základe filozofických argumentov a rovnako neopodstatnenosť či nevedeckosť iných odbornobio-
logických názorov a teórií, najmä genetických, zdôvodňovali *filozoficky*. Druhým
momentom bola akútna potreba mladého sovietskeho zriadenia *zvýšiť výnosy*
v poľnohospodárstve, a tak zabezpečiť výživu obyvateľstva. Odtiaľ orientácia na
tie oblasti biologického výskumu, ktoré sľubovali rýchle úspechy v praxi.

Bližšie sa zastavíme najprv pri druhom momente, pretože reprezentoval roz-
hodujúce *politické* hľadisko pre posúdenie prijateľnosti, či neprijateľnosti, užitoč-
nosti, či neužitočnosti určitej orientácie v biologickom výskume. Na známom
augustovom pléne Vsesväzovej akadémie poľnohospodárskych vied akademik
M. B. Mitin takto formuloval hlavný zmysel boja v biológii: „Ide o to, či
biologická veda sa má tvorivo hýbať dopredu a vyzbrojovať praktikov poľnohos-
podárstva mohutnými a účinnými vedeckými metódami pre ďalší rozkvet nášho
poľnohospodárstva, alebo či sa má zaoberať neplodnými protivedeckými scho-
lastickými „výskumami“, ktoré nielenže nič nedávajú našej krajine a nášmu
štátu, ale ešte dezorientujú praktikov poľnohospodárstva. Ide o to, či sa má ďalej
rozvíjať náš, sovietsky, dôsledne materialistický smer vo vede, ktorý biologickú
vedu obohatil objavmi obrovského významu a obrovských rozmerov a ktorý
predstavuje kvalitatívne nový krok dopredu v teórii evolúcie, alebo či treba
otrocky sledovať protivedecké idealistické koncepcie cudzích buržoáznych „auto-
rit“, ktoré podkopávajú korene evolučného učenia.“⁴

Hľadisko praxe vyjadrené v požiadavke „vyzbrojovať praktikov poľnohospodár-
stva mohutnými a účinnými vedeckými metódami“ sa tu stavia ako rozhodujúce
pre posúdenie smeru. Je to napokon kritérium, ktoré nikdy nemožno vo vede
ignorovať. Ide len o to, že už v uvedenom citáte je formulované úzko, prakticistic-
ky, utilitaristicky. To, čo malo *momentálne praktický dosah*, absolutizovalo sa
natolko, akoby nič iné okrem toho nemalo význam pre prax. Z politického hla-
diska je to orientácia krátkozraká a z teoretického hľadiska zužuje a vulgarizuje
vzťah teórie a praxe do takej miery, že sa ignoruje, ba priamo znemožňuje
základný teoretický výskum a nevytvárajú sa predpoklady ani len pre plynulé
pokračovanie a rozvíjanie selekcionárstva, nie to pre hlbší zásah do procesov
živej prírody.

Okrem toho do krajnosti vystupňovaný protiklad medzi dvoma smermi v so-
vietskej biológii, tak ako sa prezentuje v citovanej formulácii, je poznačený sub-
jektivizmom, pretože zamlčuje skutočnosť, že mnohí stúpenci modernej genetiky,
a najmä akad. N. I. Vavilov, boli spojení so selekcionárskou praxou a že tu
dosiahli nie bezvýznamné úspechy. Je všobecne známe, že základný výskum
nemôže plynule dosahovať výsledky, ktoré sú ihneď aplikovateľné v praxi, že
často významné objavy v jednom odvetví musia čakať na výsledky v iných
úsekoch, aby sa vôbec mohli vo výrobe uplatniť. Napokon kritizovaní genetici
o tom presviedčali svojich kritikov, lenže sa im neverilo.⁵

⁴ M. B. Mitin, *Za materialističeskiju biologičeskiju nauku*, Moskva—Leningrad 1949, 66.

⁵ Napríklad na porade zvolanej roku 1939 redakciou časopisu Pod znamenem marksizma
za účelom posúdenia sporov v genetike akademik Serebriakov dokazoval, že keby sa úspechy
genetiky podarilo v krátkom čase uviesť do praxe, bolo by možné päťročnicu v poľnohospodárstve

Sovietske zriadenie malo od začiatku eminentný záujem na zvýšení priemyselnej i poľnohospodárskej produkcie, a preto je prirodzené a samozrejmé, že poskytovalo podporu každej vedeckej iniciatíve, ktorá k tomu mohla prispieť. Súčasne v súlade s tým v dejinách sovietskej vedy je veľmi mnoho dokladov prezieravej a múdrej politiky, ktorá popri všestrannej podpore aplikovaných disciplín poskytovala rovnako účinnú podporu základnému výskumu. Stačí snáď pripomenúť Leninov postoj k výskumom I. P. Pavlova, K. E. Ciolkovského a iných.

A v genetike (vlastne v modernom, najmä biofyzikálnom a biochemickom výskume vôbec) akoby sa na dôležitý vnútorne protirečivý dialektický vzťah teórie a praxe zabudlo. Aj filozofi namiesto toho, aby tento vzťah čo najdôkladnejšie, najvšestrannejšie preskúmali z pozícií dialektického materializmu a na základe toho aspoň gnozeologicky a metodologicky zdôvodnili oprávnenosť genetického výskumu, zaujali postoj arbitra a pod vplyvom metafyzicky jednostranne chápanej praxe zveličili výsledky jedného prúdu v sovietskej biológii a nihilisticky anulovali, odmietli význam ostatných prúdov, aj ich právo na existenciu. Filozofi podľahli tlaku niektorých krátkozrakých praktikov, prebrali od nich pragmatické utilitaristické chápanie praxe a z týchto pozícií biľagovali ostatnú vedu ako „nevedeckú hantýrku“, ako reakčné blúznenie a pod. Najvlastnejšia úloha filozofie: dať na základe historicko-filozofickej analýzy a zovšeobecnenia výrobných skúseností a podstatných tendencií vo vývine danej vedy (biológie) dialekticko-materialistické vysvetlenie vzťahu teórie a praxe — táto úloha nebola splnená. Neprirodzená a filozofii cudzia funkcia arbitra bola potom logickým dôsledkom zanedbania tejto najvnútornejšej a najpodstatnejšej funkcie filozofie vo vzťahu k špeciálnym vedám.

Pravda, nemožno strácať zo zreteľa skutočnosť, že diskusia o genetike prebiehala v atmosfére kultu osobnosti, ba že svojím spôsobom bola plodom tejto atmosféry, lebo práve podmienky kultu osobnosti jej vtlačali tie črty, ktoré ju vyčleňujú z rámca bežných normálnych vedeckých diskusií. Treba to mať na zreteli najmä vtedy, keď hovoríme o ideologických aspektoch tejto diskusie.

Obvinenie z neplodného, bezperspektívneho a samoučelného výskumníctva nebolo totiž jediným obvinením, ktoré sa adresovalo genetikom z politicko-ideologickej oblasti. Ako to jasne vidieť už z citovaného výroku M. B. Mitina,⁶ rovnako závažné, ak nie ešte závažnejšie, bolo obvinenie z poklonkovania buržoáznym autoritám, z reakčných, dokonca protisovietskych zámerov.

V porovnaní s Pavlovovou a Lysenkovou školou mali genetici naozaj nevýhodu, že ich výskumy sa vo veľmi malej miere mohli oprieť o domáce tradície a po väčšine nadväzovali na podnety a výsledky genetikov a biológov v západných krajinách, najmä v Amerike a v Anglicku. A táto skutočnosť obsahuje v sebe

splniť za dva a pol roka. Akademik M. B. Mitin v záverečnom slove najprv pripomenul, že akademik Serebriakov už bol kritizovaný v súvislosti s Deborinovou školou a jeho výskumnú činnosť odvtedy charakterizoval takto: „Pokračovali ste v hre s „vedeckou“ táraninou, ktorá nemá nič spoločné s vedou. Nadalej ste sa váľali a blúdili v teórii od jednej reakčnej chyby k druhej. Celý váš „genofond“ a reči o päťročnici za dva a pol roka je nanajvýš reakčný výmysel, koreniaci vo vašich chybných teoretických konštrukciách“. (M. B. Mitin, c. d., M.—L. 1949, 17).

⁶ Pozri pozn. 4.

celý rad ďalších nevýhod. Ak neberieme do úvahy metafyzickú a mechanistickú záťaž Weissmanových a Morganových vedeckých koncepcií — lebo tá nemusela vzniknúť pod vplyvom buržoáznej ideológie — rozhodne tu zostáva z ideologického hľadiska veľmi citelný nános idealistickej až otvorene reakčnej teologickej i rastistickej interpretácie týchto koncepcií.

Služi na česť sovietskym genetikom tridsiatych a štyridsiatych rokov, že aj keď nedokázali na základe hlbšej filozofickej analýzy jednoznačne oddeliť reakčný ideologický nános od hodnoverných vedecky preverených faktov a poznatkov, všetci sa dištancovali od takej interpretácie. Všetci chápali, že interpretácia nenaruša hodnotu vedeckých faktov, z ktorých vychádza, ba chápali aj to, že táto interpretácia naskrze nemusí byť idealistická ani antievolucionistická ani teologická, ba naopak, že dosiahnuté úspechy a objavy poskytujú veľmi závažné argumenty proti idealizmu (vitalizmu), proti teológii, za materialistický svetonázor, za evolúciu. Viacerí z nich sa aj pokúsili o takú interpretáciu.

Zdá sa však, že oveľa väčší význam než tieto pokusy, mala pre osudy genetického výskumu v Sovietskom sväze skutočnosť, že západnými biológmi dosiahnuté výsledky boli pre sovietskych genetikov skutočne len odrazovým mostkom a podnetom pre ďalšie samostatné, tvorivé rozvíjanie učenia o dedičnosti. V ich prácach niet síce sústavnej rozvinutej kritiky metafyziky a mechanicizmu v teoretických koncepciách západných genetikov — ba možno povedať, že sami sa nedokázali vždy vyvarovať týchto nedostatkov, avšak celé zameranie ich výskumu šlo svojou osobitnou, samostatnou cestou, ktorá v nejednom ohľade smerovala k prekonaniu metafyziky aj mechanicizmu. Zhodnotenie tejto cesty, ocenenie toho svojského prínosu, ktorým sovietski genetici prispeli k obohateniu genetiky a vďaka ktorému sovietska genetika zaujímala v tridsiatych rokoch druhé miesto vo svete, to je úloha, ktorá čaká na biológov i filozofov.

Situácia v teoretickej genetike v tridsiatych a štyridsiatych rokoch svojou zložitou, a najmä ostro akcentovanými filozofickými aspektmi pripomínala situáciu vo fyzike na rozhraní tohto a minulého storočia a mohli by sme ju teda analogicky podľa Lenina označiť ako krízu biológie. Biológia v genetike zostupovala k hlbším rovinám organizácie živej hmoty, než je rovina makroskopická, ktorou sa zaoberali klasické disciplíny, a v týchto rovinách odhaľovala zákonitosti, ktoré sa vymykali z ustálených teoretických predstáv o živej prírode. Prvé interakcie nových (genetických) poznatkov s klasickými teóriami, najmä s Darwinovým evolučným učením, vyúsťovali do radikálneho odmietnutia klasiiky, najmä darvinizmu.

A nebolo Lenina, ktorý by bol upozornil alebo aspoň naznačil, že nezmizla evolúcia, ale miznú hranice, po ktoré sme evolúciu dosiaľ poznali, že vývin jednotlivca v zárodok je rovnako nevyčerpatelný ako vývin rodu. Marxistickí filozofi nedokázali poučiť sa z Leninovej analýzy krízy fyziky, aby aspoň približne podobným spôsobom mohli analyzovať krízu biológie a ukázali východisko z nej. Skôr naopak, tí, čo sa angažovali v kritike genetiky, konali v prikom rozpore s Leninovým postupom. Naskrze nechcem porovnávať ich a Leninov postup, chcem sa zastaviť len pri jednej požiadavke, ktorú Lenin nielen v *Materializme a empiriokriticizme*, ale aj v iných svojich prácach, najmä v práci

O význame bojovného materializmu, často zdôrazňuje, keď ide o filozofické otázky špeciálnych vied — povinnosť oddeliť reakčnú ideologickú a idealisticko-filozofickú interpretáciu od vedeckého merita tých objavov a faktov, na ktorých taká interpretácia parazituje.

V prípade genetiky to bolo rovnako naliehavé ako v prípade elektrónu, bez toho nedorozumenia iba narastali a krízové javy sa prehľbovali. Jednako kritici génovej teórie — ani biológovia, ani filozofi — to neurobili. Oni súčasne s reakčnou ideologickou interpretáciou zavrhlí a odhodili aj celé bohatstvo nových poznatkov, na ktorých desaťročia pracovali najlepší predstavitelia biologickej vedy vo svete.

Na spomenutej porade časopisu Pod znamenem marksizma akademik M. B. Mitin, aby ilustroval, k akej reakčnej vede sa hlásia sovietski genetici, citoval antievolučné výroky viacerých západných genetikov a pokračoval: „Podobné stavenie otázky o darvinizme u menovaných genetikov je tesne spojené s celou koncepciou ich názorov. *Bolo by nesprávne povedať tak: v ich faktických výskumoch je všetko v poriadku, a tu citované výroky to sú iba akési náhodné, „nezámerné“ úchyľky. Nie, tieto výroky sú spojené s celou koncepciou ich názorov, s ich výskumnou metódou*“.⁷ (Podčiarkla E. F.)

Nazdávam sa, že direktíva odmietnuť s reakčnou interpretáciou aj vedecké fakty je tu vyjadrená celkom jednoznačne. A táto direktíva sa v celom priebehu sporov aj dodržiavala, doprevádzaná celou sériou administratívnych opatrení, ktoré ďalší genetický výskum zastavili, poznatky z genetiky vylúčili z učebných osnov a učebníc, zo škôl všetkých stupňov. Neklamný dôkaz, že sa so špinavou vodou vylialo aj dieťa. Vinou takého nesprávneho postupu sa určitým spôsobom znehodnotila aj pozitívna stránka kritiky génovej teórie. Táto kritika nesporne v mnohom ohľade vystihovala metafyzickú a mechanistickú ohraničenosť klasickej genetiky, avšak vzhľadom na to, že sa potom všetko odmietlo, ostala akoby bezúčelná, či samoučelná, lebo jej nešlo o to, aby teórie a hypotézy o dedičnosti oslobodila od jednostrannosti a idealistického balastu, aby prispela k formovaniu dialektického pohľadu na javy dedičnosti, ale nedostatky sa stali len zámienkou pre úplné negovanie, odmietnutie genetiky. A to nielen tej „buržoáznej“, ktorá sa mierila s antievolučnými a inými reakčnými „nadstavbami“, ale aj sovietskej, ktorej síce v nejednom ohľade možno vyčítať mechanizmus, no v žiadnom ohľade reakčnosť.

Ukázalo sa, že neschopnosť, či neochota rozlišovať medzi skutočnou vedeckou hodnotou určitých názorov a teórií a medzi ich filozofickou a ideologickou interpretáciou mala za následok celú reťaz ďalších nesprávností a deformácií, ktoré sprevádzali genetickú diskusiu. Predovšetkým tu ide o chápanie straníckosti. Ako v prípade západnej genetiky zjednodušený prístup dokázal postaviť do jednej roviny fakty spolu s reakčnými závermi, ktoré na nich parazitovali, rovnako v prípade mičurinského učenia sa zámerne a celkom cielavedome zotierala hranica medzi vedecky verifikovateľnými, či verifikovať sa majúcími poznatkami a medzi filozofickými závermi, resp. vyhláseniami. Z tejto „nivelizácie“ sa

⁷ M. B. Mitin, c. d., 14.

zrodili potom termíny ako „buržoázna biológia“, „buržoázna genetika“ a jej protikladom mala byť mičurinská biológia a mičurinská genetika, ktorá sa vyhlasovala za socialistickú a dialektickomaterialistickú. A tak „buržoázna“ genetika bola „odrazom svetonázoru rozkladajúceho sa imperializmu“ a mičurinská biológia „odrazom svetonázoru rozvíjajúcej sa komunistickej spoločnosti.“⁸

Z takého postoja ďalej akoby celkom samozrejme vyplynulo narušenie kontinuity v rozvoji vedeckého poznania vôbec a v rozvoji každej vedeckej disciplíny, pretože rozdiely v odbornom-teoretických názoroch sa násilne usmerňovali do polohy ideologických, to znamená nesmieriteľných a vzájomne sa vylučujúcich protikladov. Hovoriť o svetovej vede samo osebe znamenalo postaviť sa na neustranné pozície, čo v podmienkach kultu osobnosti sa rovnalo protistranickým pozíciám. Priznať akúkoľvek hodnotu poznatkom, získaným vedcami na Západe, znamenalo jednoznačne poklonkovať buržoáznym autoritám.

Tá istá „nivelizujúca“ tendencia sa v prípade tzv. mičurinského učenia prejavila trochu inak. Zatiaľ čo pri tzv. morganizme-mendelizme smerovalo k úplnému zamietnutiu všetkého, i pozitívnej hodnoty získaných poznatkov, pri tzv. mičurinskom učení sa prejavila ochota tolerovať kvôli marxistickofilozofickej frazeológii aj názory a hypotézy, ktorým chýbala vedecká verifikácia, ba pre svoju nevedeckosť a špekulatívnosť boli často neverifikovateľné. Tam bezohľadná negácia — tu celkom zrejme nekritické zveličovanie, absolutizácia.

Je známe, že stúpenci tzv. mičurinského smeru veľmi efektívne využívali tieto faktory pre upevnenie svojho monopolného postavenia. Príznačné je napr. pre ich postoj, že oni zriedka stáli proti odbornom-biologickým názorom, faktom, poznatkom *iné biologické*, vlastnou výskumnou prácou získané a preverené poznatky, ale stáli proti nim poväčšine argumenty filozofickej povahy. Stačilo ktorúkoľvek odbornú teóriu alebo hypotézu označiť za idealistickú, metafyzickú či mechanistickú, a tým akoby automaticky odpadla povinnosť preskúmať a zhodnotiť jej vedeckú podstatu a dokázať jej nesprávnosť, resp. nedostatky. Tým sa fakticky vyhli povinnosti viesť diskusiu v jedine primeranej rovine, v rovine odbornom-biologických poznatkov a teórií, čo iba vyvolalo nové nedorozumenia a šírilo zmätok.

Základná chyba — nerozlišovanie medzi odborne vedeckými faktami a názormi a medzi ich filozoficko-ideologickou interpretáciou — podnietila doslová refazovú reakciu vo vznikaní a prehlbovaní nových a nových deformácií, z ktorých raz jedny, raz druhé vystupovali do popredia v jednotlivých etapách diskusie. Pokiaľ sa diskusia pohybovala v medziach protirečení odborného výskumu, čiastočne ešte aj v medziach filozofickej interpretácie, kritizovaní ešte vždy mohli diskutovať, argumentovať. Horšie bolo, keď sa diskusia posúvala do polohy ideologických protikladov. Tendencia usmerňovať diskusiu do tejto polohy silnela tou mierou, akou sa šírili a upevňovali hľadiská a metódy kultu osobnosti v iných oblastiach, najmä v ekonomike a politike.

Bežný, sám osebe nie výnimočný, ale normálny rozdiel vo *vedeckých* (odbornom-

⁸ Pozri K. J. Kostrjukovová, *Filosofské voprosy mičurinskej biológii i kritika metodologii sovremennoj teorii gena*. Sb. Fil. vopr. sovremennoj biológii, Kijev 1962, 235—293.

vedeckých) názoroch genetikov,⁹ ktorý v dogmatickej filozofickej interpretácii dostal podobu nezmieriteľných vzájomne sa vylučujúcich svetonázorových protikladov, tento rozdiel premietnutý či „dotiahnutý“ až do oblasti ideologickej stáva sa reprezentantom učitých vzájomne nepriateľských triednych pozícií. Ak v rovine odborno-biologickej sa rozdiely medzi tzv. mičurinskou biológiou a modernou genetikou najmä jej sovietskymi predstaviteľmi charakterizovali ako vedecké a nevedecké (pričom nebolo vážnejšieho pokusu o dokázanie tejto nevedeckosti), ak v rovine filozofickej už išlo o protiklad materializmu a idealizmu (opäť bez akéhokoľvek pokusu dokázať to), tak v ideologickej rovine sa už hovorilo o našej, sovietskej, socialistickej, ľudovej mičurinskej biológii a o cudzej, buržoáznej, protiludovej, sovietskemu zriadeniu nepriateľskej a škodlivej biológii.¹⁰

Čím do vyššej roviny všeobecnosti sa premietali, čím do širšieho spoločenského kontextu sa včleňovali rozdiely v chápaní špecifických biologických javov,¹¹ tým väčšie rozmery a obľudnejšiu podobu nadobúdali subjektivistické závery, založené na principiálne nesprávnom hodnotení protirečivého vývoja vedy, jej svetonázorových a ideologických aspektov.

Nemožno sa diviť, že do krajne nepriateľských ideologických pozícií vyostrený protiklad medzi dvoma prúdmi v sovietskej biológii bol na politických miestach prijatý a pochopený ako bezprostredný podnet k represívnym administratívnym zásahom. Politickým činiteľom predsa nemôže byť ľahostajné, ak im signalizujú, že početná skupina vedcov, na prácu ktorých sovietsky štát poskytoval nie práve skúpe materiálne prostriedky, robí v podstate škodlivú, sovietskemu zriadeniu cudziu a nepriateľskú činnosť. Ako je známe, politická atmosféra kultu osobnosti bola práve k takýmto signálom mimoriadne citlivá a mimoriadne pohotová k zásahu.

Možno pripustiť, že filozofi, ktorí sa zapojili do ideologického ťaženia proti genetike, sami boli silne ovplyvnení podmienkami kultu osobnosti. Možno boli úprimne presvedčení, že opierať sa na výsledky „buržoáznej“ genetiky je prinajmenšom riskantné pre socialistickú vedu a zriadenie. Možno boli presvedčení, že triedny boj sa úmerne s úspechmi socialistickej výstavby zostruje, že nepriateľ sa skrýva vo vlastných radoch a že teda „vyostrovaním“ vnútorných protirečení vo vedeckej práci, ich „transponovaním“ do ideologickej roviny bude možné toho nepriateľa nájsť, odhaliť, usvedčiť. Možno preto ani nezapochybovali o tom,

⁹ Tento rozdiel, vlastne skôr tieto rozdiely boli podmienené najmä tým, že stúpenci tzv. mičurinskej biológie pokračovali vo výskume dedičnosti tradičnými metódami klasických disciplín, zatiaľ čo genetici sa skôr opierali o fyzikálno-chemické a matematické metódy a ich výskumy sa orientovali, resp. viacej sústreďovali do buncenej, šubbuncenej a neskoršie molekulárnej roviny organizácie.

¹⁰ Pravda, opäť obvinenia bez argumentov, bez dôkazov, ak nie sme ochotní uznať za dôkaz skutočnosť, že sovietski genetici nadväzovali na výsledky výskumu v západných kapitalistických krajinách.

¹¹ Teda rozdiely, ktoré sú vo vedeckom výskume nielen bežné, samozrejme, ale *nevyhnutné*, pretože reprezentujú výsledky rozličného prístupu k študovaným javom, a rozmanitosť, mnohostrannosť prístupu je zasa *objektívne podmienená* zložitou a mnohostrannou skúmaného objektu.

že uskutočňujúce sa represívne administratívno-organizačné opatrenia voči genetikom ako aj celá ideologická kampaň, ktorá ich sprevádzala, sú primeranou formou riešenia vedeckých sporov aj filozofických problémov špeciálnych vied. Možno dokonca pripustiť aj to, že nepreštudovali dôkladne základné Leninove filozofické diela, a teda nič nevedeli o tom, že pri riešení svetonázorových otázok špeciálnych vied je potrebné oddeliť filozoficko-ideologickú interpretáciu od preverených vedeckých faktov a nezamietnuť s touto interpretáciou aj pozitívny prínos vedy. To všetko možno pripustiť, môže nám to v istej miere pomôcť pochopiť celkovú situáciu v marxistickej filozofii v tom období, no tým už dodatočne nič nemožno zmeniť na celom priebehu sporov a na následkoch. Pri všetkom ohľade na nenormálnosť situácie v podmienkach kultu osobnosti zostáva skutočnosť, že filozofia (resp. oficiálne presadzovaná línia vo filozofii) pri riešení filozofických otázok genetiky (a biológie vôbec) nebola na výške, nesplnila úlohy, ktoré vyplývajú z jej postavenia v systéme spoločenského vedomia a ideologickej nadstavby spoločnosti, najmä však nesplnila svoju úlohu ako špecifický spojovací článok medzi oblasťou špeciálnych vied (biológiou) a ideologicko-politickou oblasťou.

Táto skutočnosť vystupuje o to výraznejšie do popredia, že okrem pomerne skúpych, otupených a už v rozbehu umlčaných sporov v úzko odbornej oblasti genetiky a okrem priamych represívnych administratívnych opatrení v politickej oblasti sa celá diskusia pohybovala vo filozofickej a ideologickej rovine, teda v rovine, kde filozofia má rozhodujúce slovo. Pojmy, ktorými sa v diskusii operovalo, v mene ktorých sa jedny vedecké, biologické koncepcie zamietali a iné schvaľovali, spadajú do sféry špecifického filozofického výskumu. Vedeckosť — nevedeckosť, materialistické — idealistické, metafyzické — mechanistické — dialektické, stranícke — protistranícke, socialistické — buržoázne, ľudové — protiľudové, pokrokové — reakčné, vlastenecké — nepriateľské — v rozpätí týchto určení sa pohyboval spor; a vo vymedzení obsahu týchto pojmov má mať a mala hlavný podiel filozofia. Boli vystúpenia — nie ojedinelé — v ktorých sa biológovia i viacerí filozofi pokúsili o hlbšie ich objasnenie, no koniec koncov absolútnu prevahu nadobudla oná simplifikujúca vulgárna tendencia, o ktorej sme sa už zmienili.

Isteže nemožno podceňovať zložitosť situácie, v akej filozofi vtedy pracovali. Veď okrem politického tlaku tu pôsobil aj vplyv dogmatizmu vo vlastnej filozofickej oblasti. A dogmatizmus sa prejavil nielen pri riešení filozofických otázok špeciálnych vied, ale fakticky vo všetkých filozofických disciplínach. V objatí tohto dvojitého tlaku (v skutočnosti ide o celý zložitý systém vplyvov a spomenutý dvojitý tlak predstavuje len časť týchto vplyvov) degenerovalo filozofické myslenie, prispôbovalo sa politickému tlaku a sústreďovalo sa poväčšine na aktuálne ideologické problémy a v oblasti základnej filozofickej problematiky (zákony a kategórie dialektiky, teória poznania atď.) sa v podstate obmedzovalo na systemizáciu, interpretáciu a popularizáciu filozofického odkazu klasikov. Vinou dogmatickej strnulosti sa však aj aktuálne ideologické otázky riešili plytko, povrchné, aby to neprotirečilo danej politickej praxi, teda v podstate apologeticky.

Môže vzniknúť pochybnosť, či je vôbec potrebné a účelné ešte teraz sa vracáť

k diskusiám o genetike a o filozofických otázkach biológie, keď orgány AV SSSR prijali celý rad organizačných opatrení na normalizáciu situácie v biológii, teda keď už vlastne o celej záležitosti možno hovoriť v minulom čase. Možno očakávať, že podobné „návraty“, či „exkurzie“ do genetických sporov nebudú ani v najbližšom období zriedkavosťou, jednoducho preto, že práve normalizácia situácie (a to nielen v biológii, ale aj vo filozofii) si ich bude vyžadovať. Totiž normalizovať situáciu znamená vyrovnávať defekty, odstraňovať deformácie, a to nie je možné bez dôkladnej analýzy príčin, ktoré nenormálnu situáciu vyvolali.

Vo svetle analyzovaných skúseností sa natíska záver, že nesprávnosti, defekty v riešení filozofických otázok biológie vyplynuli najmä z narušenia relatívnej samostatnosti a nezávislosti filozofie ako vedy. Ideologický aspekt filozofie sa akcentoval do takej miery, že to hraničilo s negáciou jej funkcie ako vedy. Niekedy sa zdá, akoby sa ani nerozlišovalo medzi ideológiou a filozofiou, akoby filozofia „suplovala“ za ideológiu a nestihla pritom splniť svoju najvlastnejšiu úlohu: previerku ideologických pojmov (stranícke — protistranícke, buržoázne — socialistické a iné) na podklade vedeckej analýzy konkrétnych podmienok, v akých sa tieto pojmy používajú, a na základe toho určiť, či sa v danom prípade používajú správne, oprávnené, alebo nie. Nestalo sa tak nielen vtedy, keď obvinenie z protistraníckosti, buržoáznej reakčnosti a pod. vyšlo z mimofilozofických kruhov, ale niektorí filozofi dokonca sami označovali takými výrazmi názory špecialistov-genetikov bez toho, aby oprávnenosť používať také označenia vedecky dokázali. A rovnako bez argumentácie a dôkazov obviňovali z idealizmu, nevedeckosti.

Filozofia má snáď zo všetkých spoločenských vied najsilnejší ideologický dosah, je najtesnejšie, ba dalo by sa povedať najmnohostrannejšie spojená so sférou ideologického života spoločnosti, aj socialistickej spoločnosti. To však v žiadnom prípade nemožno chápať ako splyvanie filozofie s ideológiou, akoby so vzrastajúcim významom ideologického momentu mala degenerovať, či zaniknúť jej funkcia ako vedy. Ak by sme otázku posudzovali pod zorným uhlom budúcej beztriednej spoločnosti, dal by sa skôr povedať opak: že zánikne ideologický aspekt filozofie (prestane byť vyjadrovateľkou triednych záujmov), no ako veda bude mať zrejme naďalej miesto v systéme vied a spoločenského vedomia.

Z tejto úvahy, kde sa v protiklade k ideológii zdôrazňuje *vedecká* povaha filozofie, mohol by vzniknúť dojem, že ideológia (a v danom prípade ideológia socialistickej spoločnosti) sa tu chápe v zmysle Marxovej charakteristiky buržoáznej ideológie ako nevedeckého falošného vedomia. Zvykli sme celkom so samozrejmosťou opakovať, že ideológia robotníckej triedy, marxistická ideológia je vedeckou ideológiou a je to nesporne správne tvrdenie. No nemožno to chápať tak, akoby zvedčenie ideológie robotníckej triedy bolo raz navždy vyriešené vystúpením Marxa, Engelsa, Lenina, ktorí vypracovaním marxistickej politickej ekonómie a marxistickej filozofie dali tejto ideológii vedecký fundament. Veď robotnícke hnutie od Marxa prekonalo nesmierny vývin, zmenil sa mocenský pomer síl (vznikla socialistická svetová sústava), zmenil sa pomer triednych síl, mení sa postavenie robotníckej triedy v kapitalistických krajinách, spolu s tým sa menia záujmy robotníckej triedy, stratégia a taktika jej boja a tieto zmeny sa

nevyhnutne musia odrážať aj v ideológii robotníckej triedy, v marxistickej ideológii.

Ako sa vzhľadom na konkrétne historické podmienky menia záujmy robotníckej triedy, tak sa sústavne formuje, obohacuje a rozvíja jej ideológia. Aby však zostávala vždy vedeckou ideológiou, musí sa formovať v súlade s teoretickým vedeckým základom marxizmu. Nepretržitý proces tvorby marxistickej ideológie je súčasne nepretržitým procesom jej zvedečtovania a v tom rozhodujúci podiel pripadá práve marxistickej filozofii. Marxistická filozofia nemôže obhajovať akýkoľvek ideologický výraz záujmov robotníckej triedy, ale len taký, ktorý je v súlade so základnými teoretickými a metodologickými princípmi a požiadavkami filozofie a ostatných súčastí marxizmu. Aby filozofia mohla úspešne plniť úlohu zvedečtovania ideológie, musí sa starať o to, aby sama bola na výške, aby v miere, akú jej umožňuje súčasný pokrok vied a dosiahnutý stupeň vo vývine spoločnosti, rozvíjala, spracúvala, riešila svoje vlastné vnútorné otázky, teda musí sa pri všetkej spoločenskej podmienenosti a tesnej spätosti s ostatnými súčasťami marxizmu a s celou marxistickou ideológiou rozvíjať ako relatívne samostatná vedecká disciplína. Určovať filozofii výskumný program, ktorý sa v takej miere obmedzuje na zdôvodňovanie, či obhajobu každodenných taktických postupov a hesiel, že vedie k zanedbaniu základného teoretického výskumu, to by znamenalo podlomenie tejto jej relatívnej samostatnosti, ochromenie jej tvorivého rozvoja. Nie menej by tým bola podlomená aj sila, presvedčivosť a účinnosť ideológie.

Podobne aj pri formovaní sa vzťahov medzi filozofiou a biológiou (prírodnými vedami) dochádzalo k spĺvaniu, resp. rozplynutiu filozofie v odborných vedách; či skôr k rozplývaniu prírodných vied vo filozofii, čo pripomína naturfilozofiu.¹² Týka sa to predovšetkým nevyhraného, až príliš nejasného poňatia filozofických otázok prírodných vied, s čím tesne súvisí ono typické prelínanie sa rovín odborného a filozofického zovšeobecňovania, keď odborný poznatok sa neraz prezentuje vo „filozofickom rúchu“ (vyjadruje sa filozofickými pojmami) a filozofické zovšeobecnenia sa zasa predkladajú ako konečné riešenie odborného problému. Systém filozofických poznatkov sa vnucuje prírodovedcom ako nejaká záväzná schéma, ktorá vymedzuje hranice a možnosti ich pohybu, a čo preniká za tieto hranice, stáva sa podozrivé a nebezpečné. Odtiaľ postoj arbitra a mentorský tón, ktorý sa začal vo filozofii udomáčňovať v období kultu osobnosti, akoby filozofia s konečnou platnosťou rozhodovala nielen o tom, ktoré teórie a názory sú materialistické, prípadne idealistické a prečo, ale aj o tom, ktoré sú správne, vedecké a ktoré nesprávne, nevedecké — ako sme sa o tom mohli presvedčiť v priebehu genetických sporov.¹³

¹² Niektorými črtami naturfilozofie v riešení filozofických otázok prírodných vied sa autorka tejto práce zaoberala v statiach *Problém dialektiky prírody ako zvláštnej filozofickej disciplíny*. Otázky marxistickej filozofie (1964), č. 6, 547—551; *Niektoré pasíva ilustratívnej metódy*. Otázky marxistickej filozofie (1965), č. 3, 254—266 a *Fakt a teória*. Biológia (1965), č. 5.

¹³ Len dve malé ukážky takého sudcovského a mentorského postoja: Na porade zvolanej časopisom Pod znamenem marksizma M. B. Mitin kritizoval N. I. Vavilova za to, že súhlasil s Corrensom, ktorý dokazoval, že na základe Mendelom objavených zákonov dedičnosti bude možné predpovedať vlastnosti potomkov a uzavieral: „Vari to má niečo spoločného so skutočnou vedou? Nie som proti tomu, aby sa uvádzali citáty z Corrensa, lenže také citáty treba uvádzať

Aj v dobe najväčšieho rozkvetu naturfilozofie ťažko nájsť podobný „mocenský“, sudcovský postoj. Zdá sa, že práve tento postoj nie je iba dôsledkom naturfilozofickej recidívy, ale vyviera skôr z toho, že súčasne s „okupovaním“ prírodovedeckej problematiky si filozofia prisvojila niektoré funkcie ideológie a politiky. A nielen funkcie, lež priamo prenášala do sféry odborného vedeckého výskumu metódy politického boja (dokonca metódy oprávnené len v podmienkach riešenia antagonistických protirečení) a zdôrazňovala ich oprávnenosť, ba nevyhnutnosť.¹⁴

Zjednodušujúcimi a vulgarizujúcimi tendenciami bol postihnutý aj vlastný filozofický výskum. Celkom očividne sa to odráža v obnovujúcich sa diskusiách o predmete a štruktúre marxistickej filozofie, o stave a úrovni v rozpracúvaní filozofických kategórií, teórie poznania, vedeckej metodológie.

V diskusiách sa podrobujú previerke často najzákladnejšie princípy marxistickej filozofie, vyslovujú sa pochybnosti o zásadách a poznatkoch, ktoré sa nám dosiaľ zdali samozrejmé a nesporné. Tento svieži prúd teoretického preverovania základných postulátov je tiež reakciou na nejasnosti a zmätok, ktorý vyplynul z nesprávneho poňatia filozofie, jej miesta, úloh a metód pri riešení pálčivých vedeckých, ideologických a spoločenských problémov. V tomto zmysle sú normálnym javom a príznakom toho, že podobne ako v biológii aj vo filozofii sa začína situácia normalizovať.

Je pravdepodobné — a v niektorých prípadoch sa to už aj potvrdilo — že v spomenutých diskusiách dôjde aj k príliš silným výkyvom, pri ktorých spolu s nesprávnym dogmatickým postupom sa budú negovať, prípadne nesprávnym spôsobom rozvíjať niektoré hľadiská, princípy, kategórie marxistickej filozofie. To však nijako nemôže znehodnotiť pozitívny prínos diskusie, naopak, skôr podnieti k hlbšej presvedčivejšej argumentácii.

РОЛЬ ФИЛОСОФИИ В СПОРАХ ПО ВОПРОСАМ ГЕНЕТИКИ

Елена Филова

Роль философии в спорах по вопросам генетики объясняется с точки зрения ее места в системе форм общественного сознания и в рамках общественной надстройки. С точки зрения характера ее обобщений философия представляет собой специфическое связующее звено между политической сферой и областью специального научного исследования. Идеологические и политические директивы относительно специальных наук и, наоборот, теоретические и организационные вопросы специальных наук, касающиеся идеологической области, всегда преломляются в философском познании, где результаты и претензии обеих

na to, aby sme ich rozbili, akademik N. I. Vavilov ich však uvádza na to, aby ich chválil. Myslím, že je to nesprávne.“ (M. B. Mitin, c. d., 22). Na tej istej porade, keď končil celkové hodnotenie modernej sovietskej genetiky, zdôraznil: „Prakticky sú to hraničné teórie (v tom zmysle, že údajne ohraničujú možnosti premeny prírody — E. F.), ktoré treba úplne vykoreniť.“ (Tamže, 31. Podčiarkla E. F.)

¹⁴ „Akékoľvek znaky zmieriť bojujúce smery v biologickej vede sa ukázali ako naničhodné. Vo vede, ako aj v politike, sa protirečenia riešia nie cestou zmierenia, ale cestou otvoreného boja.“ (M. B. Mitin, c. d., 109 — podčiarkla E. F.).

сторон подвергаются творческой обработке, объясняются и обосновываются с точки зрения науки и философии и, тем самым, или же они рекомендуются или же отвергаются.

Выполняя эту функцию посредника в дискуссии по вопросам генетики, философия (точнее, официальная в философии) подпала под влияние некоторым, страдающим практицизмом, и идеологически неверным политическим директивам. Она требовала от генетики вместо творческой разработки механического осуществления требований политики и, в целях защиты этих требований, приспособлявала средства философии, иногда даже противореча требованиям научности. Это вызвало целый ряд искажений при выдвижении и решении философских проблем биологии и при решении собственно философских проблем. Теоретическим началом этих искажений явилось отождествление проверенных наукой фактов и познаний с идеалистическим философским толкованием, паразитирующим на них. Критика, в многих отношениях постигшая метафизическую и механистичную ограниченность классической генетики, вследствие неправильной теоретической основы стала лишней, превратилась в критику ради критики, так как она не ставила себе целью лишить теории и гипотезы о наследственности их односторонности и идеалистического балласта, а недостатки этих теорий послужили ей предлогом для того, чтобы ее полностью отвергнуть. Философия не может избежать упомянутой уже функции посредника.

THE TASK OF PHILOSOPHY IN DISPUTES ON GENETICS

Elena Filová

The task of philosophy in disputes on genetics is illuminated from the viewpoint of its position in the system of forms of societal consciousness and in the superstructure of society. In view of the nature of its generalizations, philosophy constitutes a specific connecting link between the ideologico-political sphere and the sphere of specific scientific research. The ideological and political directives, concentrated on special sciences, and vice versa: the theoretical and organisatory problems of special science which touch upon the ideologico-political sphere always pass through philosophical cognition where the results and requirements of both parts are subjected to creative elaboration, where are scientifically and philosophically elucidated and motivated, and thus actually indirectly recommended or not recommended.

Philosophy, in fulfilling this his mediatory function (or to be more exact, the officially invalidated line of philosophy) yielded to the pressure of some practicistically and ideologically wrongly oriented political directives. Instead of creative elaboration, it mechanically implemented political requirements, it adapted philosophical means to defend these requirements which were very often contrary to the requirements of science. This resulted in bringing about a vast chain of deformations in the posing and resolving of philosophical questions of biology, and even in treating the most fundamental problems of philosophy. The theoretical point of departure of these deformations in the identification of scientifically verified facts and cognitions with an idealistic philosophical interpretation, parasiting on them. Criticism, which in many aspects was able to see the metaphysical and mechanistical limitations of classical genetics, became -- owing to the wrong theoretical point of departure -- purposeless or self-purposed since it was not interested in disencumbering the theory and hypothesis of genetics of its one-sidedness and idealistic ballast; actually, the insufficiencies became mere pretences for its total negation.

Philosophy cannot avoid to fulfil its above described mediatory function. It is not bound to fulfil this function in accordance with its internal scientific and methodological requirements and criteria; it is bound to preserve the unavoidable measure of its relative independence and self-containedness.